

ДЕЙНОСТИ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ТВОРЧЕСКИТЕ СПОСОБНОСТИ НА УЧЕНИЦИ (ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП)

Невяна Тодорова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)
7. СУ „Св. Седмочисленици“ (България)

Резюме. Мисленето винаги е началото на всеки проект за писане и се изразява в изследване на поставената тема, умът да се движи свободно между идеите, които се генерират. Децата често избягват да мислят, защото предимно разчитат на паметта си. Докладът се фокусира върху дейностите, които стимулират учениците от прогимназиален етап да мислят и следователно да развиват творческите си способности. Чрез четене, свободно писане, мозъчна атака, групиране, разпитване и обсъждане се цели да се представи различното мислене на учениците, тяхната активност, непринуденост и креативност. Резултатите от научното изследване показват, че творческият процес (писмен или устен) изисква предварителна подготовка, набор от идеи, вдъхновение.

Ключови думи: ученици; творчески способности; обсъждане; свободно писане; групиране

Животът днес е живот в модерните технологии. Навярно на голям процент от населението му е трудно да си представи всекидневието без технологиите. Те са „необходимото зло“, което ни дава толкова много, но и ни отнема също толкова много. Те са навсякъде и ако в миналото са били потребни само на възрастните, на работещите хора, то днес са завладели и трайно са се настанали в живота на подрастващите. Става дума за дигитализацията, която поднася наготово визуална информация, която не развива мисленето, а дори напротив – забавя го. Колкото и да се стараят родителите вкъщи и учителите в училище да забавят пристрастяването и постоянното използване на мобилни устройства, проучванията показват, че съвременните деца са подвластни на модерните технологии и все по-трудно е да се привлекат любопитството, интересът, мисълта им към новото и непознатото.

Децата често избягват да мислят. Мисленето е трудно и изисква време. Те разчитат на паметта си. Използват дългосрочната си памет и се уповават на нея

при разрешаване на задачи, казуси. Ако се сблъскат с нещо непознато, трябва да мислят и да намерят решение. Опитът на преподаватели показва, че за да накарат учениците да мислят, трябва да ги стимулират да изпитват удовлетворение от решаването на задачите. Според когнитивния психолог Даниъл Уилингам под „задачи“ не се има предвид само въпроси, които учителите задават, а когнитивна работа, която поставя умерено предизвикателство, като се имат предвид следните дейности: разбиране на труден текст, тълкуване на стихотворение, разглеждане на картина и на нейните скрити символи, създаване на текст по зададено начало или край и дори измисляне на нови начини за използване на рециклирани материали. „Този вид когнитивна работа е сърцевината на преподаването – всички ние искаме учениците ни да мислят“ (Uilingam 2024). Мисленето винаги е началото на всеки проект за писане и се изразява в изследване на поставената тема, умът да се движи свободно между идеите, които се генерират.

В изложението, което следва, вниманието се насочва към дейности, които много пишещи използват, за да стимулират умовете си, докато се „приближават“ към писмена задача. Такива са четене, свободно писане, мозъчна атака, групиране, въпроси и обсъждане (Flachmann 2002). Тези дейности могат да бъдат използвани от учениците, за да пробудят у тях най-креативните им мисли и следователно да развият творческите си способности.

Четене

Обучението по български език се стреми да изгради постоянни навици и умения за четене. Учениците трябва да бъдат способни да се справят с текста – да го разбират и анализират, да преодоляват трудностите при четенето и да задържат вниманието си. Установено е, че когато в един текст има таблици, схеми, картинки, учениците се разсейват и по-бавно четат, което води до по-малко усвоена информация.

Социалният характер на четенето се обвързва със средата на живеене – дали въкъщи има много книги, дали родителите четат книги, какъв е предишният опит на четящия, неговите интереси и гледни точки за настоящи проблеми в заобикалящия го свят. Натрупаният социален и културен опит непрекъснато рефлектира върху прочетеното в текста и върху интерпретирането на смисъла му. В прогимназиалния етап „четящият може да реализира своите продуктивни или репродуктивни умения, като стигне само до преразказване/възпроизвеждане на поднесената информация или като подложи прочетеното на интерпретиране и осмисляне“ (Vasileva 2021). Възможностите на учениците не спират дотук. Четенето, заедно с останалите дейности, са отлична основа за бъдещи авторски текстове.

Придобиването на знания може да бъде случайно, т.е. може да се случи чрез досег, а не чрез съсредоточено учене или запаметяване. Ако всеки се замисли, ще установи, че много неща са научени чрез четене на книги и списания за удоволствие.

Извън часовете по български език понякога добър начин учениците да започнат процеса на писане, е да прочетат статия по поставената тема, да открият подходяща или близка до темата книга. Дори и свободното сърфиране в мрежата може да събуди идеи, свързани с поставената тема. Вариант за ефективно четене е воденето на бележки. Докато четат повестта „Немили-недраги“ от Иван Вазов, седмокласниците могат да записват мъдри думи и мисли на героите, върху които по-късно да разсъждават и да дебатира в клас. Ако имат предварително поставена тема, записването на всички мисли, свързани с темата, ще им даде материал, с който да работят, когато започнат да пишат. Колкото повече мислят за написването на текста, толкова повече идеи ще генерират.

Свободно писане

Стратегията на свободното писане включва писане за всичко, което хрумне на учениците. Трябва да пишат, без да спират за пет до десет минути (Flachmann 2002). Актът на писане сам ще ги накара да мислят и за други идеи. Не трябва да се притесняват за граматиката, пунктуацията или правописа. Просто трябва да продължават да пишат. Ако при някои ученици има проблеми със свободното писане, са насърчавани да повтарят думи, да намират изрази за своите мисли и впечатления, но не и да спират да пишат.

Например Купър и Патън предлагат при свободното писане, първо, да се започне с писане на темата на празен лист, но вместо да се записват думи или фрази, да се пише непрекъснато, като се използват изречения. Тези изречения не е необходимо да са стилистично правилни, нито да са свързани. Единственото правило на свободното писане е, че не трябва да се спира писането; да не се оставя химикалката или да се напуска клавиатурата за определен период.

След свободното писане учителите могат да насърчат учениците си да прочетат отново написаното, да маркират идеи, които намират за интересни или проникателни, и може да направят друго свободно писане върху идея или идеи, които са отбелязали, или могат да опитат да формулират теза или да изброят идеи, които искат да развият (Cooper; Patton 2004).

Някои учители приканват децата да пишат свободно, да пишат каквото им хрумне, без да се притесняват, че не знаят как и откъде да започнат, че не могат да измислят нищо. Други ги насърчават, като ги подтикват да запишат мислите, мненията си, да водят вътрешен диалог с въпроси и отговори. Свободното писане предлага изнедадващ достъп до идеи, за които никога подрастващите не са подозирали, че имат.

Мозъчна атака

Подобно на свободното писане, мозъчната атака се основава на свободни асоциации. Когато се прави мозъчна атака, се оставя една мисъл естествено да доведе до друга, обикновено под формата на списък. Могат да се пишат думи или фрази, които идват наум, докато се мисли по поставената тема – възможно

най-много думи дори ако пишещият не е сигурен, че се отнасят директно към темата. Мозъчната атака е особено ефективна с двама или повече души, с приятел или с група. Независимо от метода, учениците изброяват каквото им хрумне по дадена тема – идеи, мисли, примери, факти. Възможно е учители в прогимназиален етап да направят мозъчна атака със своите ученици, като им кажат например думата „перо“ и им дадат няколко минути за писане. Възможните асоциации са *птица, полет, високо, пища, мастило, възглавница* и т.н.

Както при свободното писане и тук не трябва да има притеснение относно граматика, пунктуация или правопис.

В настоящата статия се представя нагледно мозъчна атака на ученичка от 5. клас относно опознаването на живота. Темата е „Всеки учи за живота от всеки-дневните уроци“:

- от родителите ни, от нашите братя и сестри;
 - от разговори с наши приятели;
 - като гледаме как приятелите ни правят грешки;
 - като слушаме разговорите на познати или непознати;
 - като слушаме музика, радио и гледаме телевизия;
 - чрез задаване на въпроси;
 - чрез поемане на рискове;
 - чрез четене на книги;
 - чрез следване на популярна личност в социалните мрежи;
 - като учим или ходим на училище;
 - като наблюдаваме;
- чрез грижата и отношението ни към домашните любимци/животните.

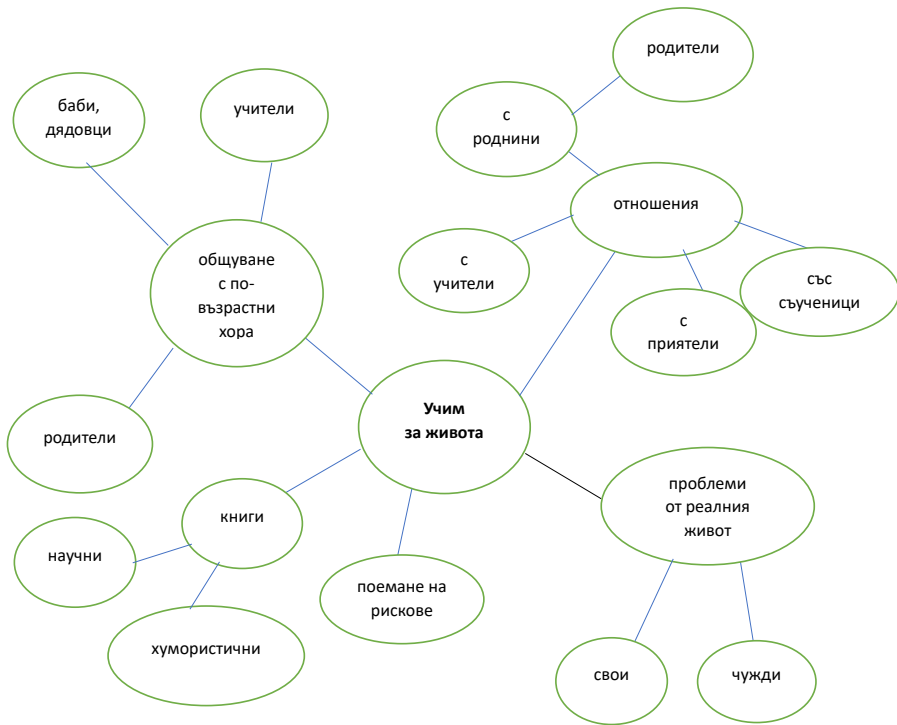
Групиране

В своята книга „Мозайки, с фокус върху есета“ Ким Флешмън сравнява групирането с мозъчната атака. То се основава на свободни асоциации, но също така показва как мислите са свързани. За групиране може да се вземе празен лист хартия, да се напише ключова дума или фраза в центъра на страницата и да се начертае кръг около нея. След това да се запишат и оградят всички свързани идеи, които идват наум. Докато се добавят идеи, се начертават линии до мислите, от които идват. След две или три минути ще има карта на идеи, която може да насочи към написването на добър текст (Flachmann 2002).

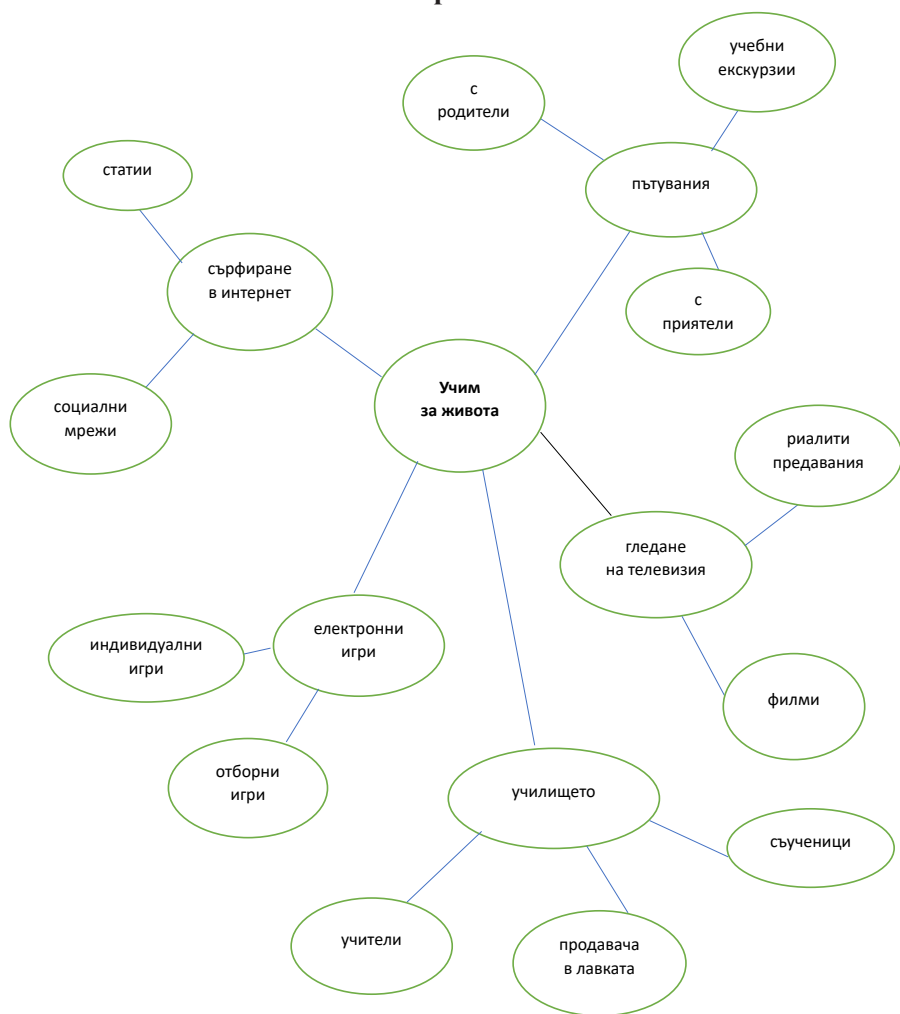
Този метод може да се приложи сред ученици от 5. клас. Възможен вариант е в училище да се възползват от програмата „Занимания по интереси“ и да бъде създаден клуб. След обстойно обяснение и посочване на примери се поставя темата „Учим за живота“. В клуба децата имат необходимите минути, за да напишат всичко, което им помага да учат за живота. След това прочитат и коментират някои групирания, разменят си ги и може да се окаже, че имат общи идеи или им хрумват нови.

Следват два варианта за групиране на идеи на петокласници на тема „Учим за живота“.

Вариант 1

Вариант 2

Във вариант 1 ученикът предпочита „живата“, вербалната комуникация – да се среща и да общува с различни хора на различна възраст. За да научи полезни съвети за живота и да придобие опит, детето се чувства по-добре, по-уверено, по-свободно и спокойно, когато общува с по-възрастни хора в своето обкръжение – родители, баби и дядовци, учители, които му преподават и с които се среща. Явно, опитът, който те вече са натрупали през годините, може да промени светогледа му, да се постави в хипотетични ситуации и да намери възможен

изход. Разговорите, съветите и мъдрите думи от такова общуване могат да превърнат неопитното дете в осъзната, мислеща и уверена млада личност.

Освен „живата“ комуникация и изградените близки отношения с родители, приятели, съученици, петокласникът може да се учи и от различни проблемни ситуации, в които попада. Независимо дали ще действа според принципа „проба – грешка“, или има опит в разрешаването на даден казус, самият проблем и последвалото му разрешаване вече е придобит опит. Освен от своите грешки ученикът може да се учи и от грешките на другите, когато наблюдава проблеми от реалния живот, които имат заобикалящите го хора. Знаейки как те постъпват и до какво води тяхното решение, той може да си направи собствен извод.

Четенето на художествена литература, независимо от жанра, помага на четящия да се потопи в друг свят, да го изследва, да го анализира и след края на прочита да има материал за размисъл. Докато едно дете чете книга, то изпитва различни чувства – може да се вълнува от героите и сюжета, да припознае себе си в даден герой или да пожелае да прилича на определен герой, може да черпи опит, който след това да поиска да приложи в живота. Четенето на книга подобрява уменията за комуникация. Често срещано явление е учениците да си разменят книги и да ги коментират, което, от своя страна, ги сближава. Така децата се опознават и създават приятелства.

Всички изброени варианти, свързани с учене за живота във вариант 1, водят до една комуникативна, уверена, мислеща и освободена от страхове и предразсъдъци млада личност, която с любопитство е готова да изследва света.

Във вариант 2 са изброени работещи идеи на учене за живота, но това са вариантите от днешния съвременен живот, в който растем – живот в технологиите, живот, в който повечето хора, за съжаление, и все повече деца, са зависими от електронното устройство. Тук петокласникът предпочита да черпи опит и да учи за живота статично, т.е. да сърфира в интернет и четейки статии, разглеждайки социалните мрежи, да научава нови факти за живота, но само на теория. Все по-популярни стават риалити предаванията, които събират цялото семейство пред телевизора. Но целта, с която всеки гледа такъв тип предаване, е различна – едни се забавляват, други критикуват, трети искат да подражават на участниците, а у четвърти се поражда интерес, желание за промяна. В повечето случаи всичко това продължава само в рамките на епизода. Емоциите и вълненията от филмите, сериалите, предаванията по телевизията са моментно преживяване. По всяка вероятност видяното и чуто ще бъде запомнено, но попадайки в необикновена, изненадваща ситуация, която изисква бърза реакция, едва ли ученикът ще реагира по най-адекватния начин. Това е така, защото само сърфиране в интернет и гледане на телевизия не са достатъчни, трябва и действия, физическа среща и комуникация с повече и различни хора.

Неизменна част от всекидневието на учениците са електронните игри – на телефона, пред компютъра. Децата все по-често се събират, за да играят елек-

тронни игри – отборно или индивидуално, но пред екран. В зависимост от съдържанието има игри, които развиват различни умения, интереси и потенциал при децата, но по-голям е процентът, в който се развиват нетърпеливостта, избухливостта, нервността, лошият циничен език. И се оказва, че игрите много повече ограбват детето, отколкото да го обогатяват и учат. Това е битка, която и родители, и учители водят непрестанно.

Даниъл Уилингам твърди, че ако искаме децата да имат досег с нова терминология и нови идеи, трябва да се насочат към книги, списания и вестници. Телевизията, видеоигрите и интернет съдържанието, което учениците предпочитат (социални мрежи, музикални сайтове и подобни), не помагат. Изследователите внимателно са проучили съдържанието на различните начини, по които учениците прекарват свободното си време. Книгите, вестниците и списанията безапелационно водят при въвеждането на нови идеи и терминология при учениците (Uilingam 2024).

Училището е идеално място за учене за живота. Всичко, което заобикаля подрастващите в тази институция, учи. От съучениците, учителите, хигиенистите, дори от продавача в лавката може да се научат и да се чуят полезни идеи, съвети, напътствия и решения, които да се приложат извън училищната сграда. Учениците могат да научават информация от математически задачи, от прости изречения, когато учат граматика, от термините, които преподавателите използват, или дори когато се избира отговорник на класа.

Различните екскурзии с преподаватели и съученици отварят съзнанието на децата и ги учат на знания, умения и отношения към всичко, с което се срещат. Пътуванията с родители и роднини, разговорите с тях и обстановките, в които попадат, са ценен източник на информация.

Придържайки се към идеите във вариант 2 за учене за живота, ученикът ще израства в повечето време сам (ще има приятели и познати, но емоционално ще е сам), плах и неуверен в действията си, по-малко осмеляващ се да комуникира и да изразява мислите и мненията си пред публика, на моменти и несоциален. Ще се чувства силен, уверен и „в свои води“, когато е пред електронно устройство. Всичко това ще рефлектира и върху бъдещето на младата личност.

Посочените варианти са много различни един от друг. Но макар и различни, те показват посоката, чрез която ученикът може да научи уроци за живота, независимо по какви канали става това.

Разпитване

По природа хората са любознателни и обичат да си задават въпроси. Интересуват се от всичко заобикалящо ги и точно като журналисти питат: Кой? Какво? Кога? Къде? и Как?. Разбира се, не може да се пропусне и най-често задаваният въпрос – Защо?

В учебната програма по български език за 5. клас присъства темата „Представяне и самопредставяне“. След анализиране на урочната статия на учениците

се поставя задача за домашна работа – да представят свой роднина в детските му години: родител, баба или дядо, вуйчо или леля и т.н., но преди това да направят проучване за него с помощта на по-горе посочените въпроси. Децата споделят, че тази задача се оказва най-интересната и вълнуваща за домашна работа, която са имали. Учениците са научили неподозирани и досега несподелени с тях спомени от отминалите детски години на своите близки хора. В резултат на извършените учебни дейности се получават следните въпроси и отговори.

Петокласник разпитва дядо си.

Петокласник: Коя беше любимата ти игра като малък?

Дядо: Стражари и апаши.

П. Какво обичаше да ядеш?

Д. Намазан хляб с мас и шарена сол.

П. Къде обичаше да прекарваш лятната ваканция?

Д. На село и пред блока. Много обичах да ходя на село.

П. Защо?

Д. Защото бях свободен, играхме със съседите до късно вечерта, имахме много домашни животни и с тях играех.

Целта на поставената задача е не децата да имат определен набор от въпроси, към който стриктно да се придържат, а с интерес и любопитство да питат роднините си за неща, които истински ги вълнуват. Да задават въпроси, които не са предвидени, и да получат информация, която би им била полезна и поучителна. Щом сега те успяват непринудено да са заинтересовани от поставената задача, то това е голяма крачка към следващата задача – текст, който трябва да създадат.

Обсъждане

Обсъждането включва коментар на идеи с приятели, роднини, съученици, преподаватели или всеки, който желае да слуша. Често някой друг ще има напълно нова гледна точка към коментираната тема, която ще помогне да се измислят още повече идеи.

Практиката показва, че учениците искат и имат нужда да изразяват позиция, да бъдат изслушвани и да изслушват чуждото мнение. За осъществяване на тези нужди може да бъде създаден клуб „Дебати“, който да се провежда след учебните часове. Заниманията по интереси в училищата позволяват и дават необходимото време, за да се обърне внимание на потребностите на учениците. В клуб „Дебати“ петокласниците имат възможност да дискутират различни теми, свързани със и извън училищния живот. Част от тях са например следните.

– Добре ли е приятели (двама-трима) да бъдат в един клас/паралелка, или е по-полезно да са в различни класове?

– Трябва ли футболното игрище в училищния двор да бъде покрито с трева, или е по-добре с асфалт?

– Модата – приятел или враг.

- Какво е по-добре да строим – мостове или стени?
- Да се учи за оценка или за знания.
- За или против наградите/грамотите.
- Солена или сладка закуска и т.н.

В часовете по извънкласни дейности учениците имат свободата да изразяват позиция и да я подкрепят с доказателства. Преодоляват бариерата на притеснение и страх да не бъде отхвърлена тяхната позиция. Развиват увереност в себе си, която се определя от поведенчески, емоционални и познавателни характеристики, които се проявяват в поставяне и постигане на цели, целенасочено действие, съответствие на думи и дела, липса на социален страх, приемане на похвали и критики. Изграждат увереност в себе си, която е ориентирана към постижения. Имат реална положителна самооценка на уменията и способностите си и това се забелязва и оценява от обкръжението им, от социалната среда. Важно е да се отбележи, че увереността в себе си е различна от самоувереността/самонадеяността, която означава безпочвено висока оценка на собствените способности.

Чувайки различни факти – от живота, от приказки, от чужд и личен опит, децата се обогатяват и осмислят позициите на различни гледни точки, а не само от своята. Понякога обсъждането на една тема неусетно води разговора към друга, която предизвиква интерес и вълнение, а това е сигнал, че децата имат необходимост да я изговорят и да я чуят.

В процеса на дебатиране у децата се създава навикът да си водят дневник, в който да записват отговори на въпроси, мнения, цитати, върху които могат да се позовават по време на поставена творческа задача. Независимо как е минал дебатът – с невероятен успех или по-спокойно, непосредствено след него участниците имат чувството, че никога няма да забравят дадени фрази, идеи, изказвания, впечатления. Но капризите на паметта понякога изненадват, затова децата биват съветвани да записват всичко – дори да е под формата на две-три думи.

Творческият процес (писмен или устен) изисква предварителна подготовка, набор от идеи, които да се реализират или да се отхвърлят, вдъхновение. На всички е добре известно, че промяната предизвиква внимание, а чрез четене, свободно писане, мозъчна атака, групиране, разпитване и обсъждане развиването на творческите способности става постижимо и увлекателно. Основната идея е решаването на учебни задачи да носи удоволствие. Трябва обаче да се намери нужният баланс – задачата трябва да бъде достатъчно лесна, за да бъде решима, и достатъчно трудна, за да предизвика известни умствени усилия.

ЛИТЕРАТУРА

ВАСИЛЕВА, Д., 2021. *Развиване на когнитивни и метакогнитивни умения за четене в обучението по български език*. София: Авлига. ISBN 978-619-7245-24-0.

- КУПЪР, Ш.; ПАТЪН, Р., 2004. *Пиши логично, мисли критично*. САЩ: Пиърсън Лонгман. ISBN 0-321-14980-7
- УИЛИНГАМ, Д., 2024. *Защо учениците не обичат училището?*. София: Ентусиаст. ISBN 978-619-164-590-9.
- ФЛЕШМАН, К., 2002. *Мозайки, с акцент върху есета*. Ню Джърси: Прентис Хол. ISBN 0-13-016311-2.

REFERENCES

- COOPER, SH., PATTON, R., 2004. *Writing logically, thinking critically*. United States: Pearson Longman. ISBN 0-321-14980-7
- FLACHMANN, K., 2002. *Mosaics, focusing on essays*. New Jersey: Prentice Hall. ISBN 0-13-016311-2.
- UILINGAM, D., 2024. *Zashto uchenicite ne obichat uchilishteto?*. Sofia: Entuasiast [in Bulgarian]. ISBN 978-619-164-590-9.
- VASILEVA, D., 2021. *Razvivane na kognitivni i metakognitivni umenia za chetene v obuchenieto po balgarski ezik*. Sofia: Avliga [in Bulgarian]. ISBN 978-619-7245-24-0.

ACTIVITIES TO STIMULATE THE CREATIVE SKILLS OF STUDENTS (TRAINING IN THE BULGARIAN LANGUAGE AT THE HIGH SCHOOL STAGE)

Abstract. Thinking is always the beginning of any writing project and is expressed in researching the topic at hand, letting the mind move freely between the ideas that are generated. Children often avoid thinking because they mostly rely on their memory. The report focuses on activities that stimulate junior high school students to think and therefore develop their creative abilities. Through reading, free writing, brainstorming, grouping, questioning and discussion, the aim is to present students' different thinking, their activity, ease and creativity. The results of scientific research show that the creative process (written or oral) requires preliminary preparation, a set of ideas, inspiration.

Keywords: students; creativity; discussion; free writing; grouping

Nevyana Todorova, PhD

Sofia University

7th School "Seven Saints"

E-mail: nevqna1986@abv.bg